Archive of SID.ir

فصلنامه نظریه‌های کاربردی اقتصاد/ سال دهم/ شماره ۱/ بهار ۱۴۰۲/ صفحات ۵۸-۳۳

بررسی تاثیر تسهیلات نظام بانکی بر اهداف اقتصاد اسلامی در ایران[۱]

امید محمدقلی‌پور تپه

دانشجوی دکترای اقتصاد اسلامی دانشگاه تبریز، ie.mohammadgholipour@tabrizu.ac.ir

محمدعلی متفکر آزاد*

استاد اقتصاد دانشگاه تبریز، m.motafakker@gmail.com

پرویز محمدزاده

استاد اقتصاد دانشگاه تبریز، pmohamadzadeh@tabrizu.ac.ir

حبیب آقاجانی

استادیار اقتصاد دانشگاه تبریز، Aghajani1249@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۰۷

چکیده

تمامی نظام‌های اقتصادی، زیرنظام‌های خود را در جهت تحقق اهداف خود ایجاد و تنظیم می‌کنند. یکی از زیرنظام‌های مهم اقتصادی، بخش بانکی است. در متون اسلامی سه هدف میانی عمده برای نظام اقتصاد اسلامی در جهت رسیدن به رفاه اقتصادی تعریف شده است که عبارتند از: امنیت، عدالت و رشد اقتصادی. در این تحقیق تحلیلی-توصیفی که به لحاظ هدف کاربردی است، ابتدا اهداف اقتصاد اسلامی با استفاده از شاخص‌های امنیت اقتصادی و شاخص رشد همراه با عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی در بازه زمانی ۱۳۹۷-۱۳۶۴ محاسبه و سپس تاثیر نظام بانکی از طریق تسهیلات اعطایی آن، بر این اهداف با استفاده از مدل معادلات همزمان و روش تخمین 3SLS بررسی شده است. براساس نتایج، تسهیلات نظام بانکی تاثیر مثبت بر رشد همراه با عدالت اقتصادی داشته اما تاثیر آن بر امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی منفی است. بنابراین در نحوه تخصیص تسهیلات نظام بانکی برای دستیابی همزمان به امنیت اقتصادی و رشد همراه با عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی باید بازنگری صورت پذیرد.

واژه‌های کلیدی: اهداف اقتصاد اسلامی، اقتصاد ایران، امنیت اقتصادی، رشد همراه با عدالت اقتصادی، تسهیلات نظام بانکی، معادلات همزمان، روش تخمین 3SLS.

طبقه‌بندی JEL: P50، E23، O53، I30، E00.

---

[۱] مقاله حاضر از رساله دکترای نویسنده اول در دانشگاه تبریز استخراج شده است.

* نویسنده مسئول مکاتبات

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

۱- مقدمه

برای دستیابی به اهداف اقتصاد اسلامی، ابتدا باید این اهداف به دقت تبیین و پس از آن، به شاخص‌های کمی و قابل اندازه‌گیری تبدیل شوند. در گام بعدی می‌توان از این شاخص‌ها برای ارزیابی میزان موفقیت برنامه‌ریزی‌های گذشته و شناسایی متغیرهای تاثیرگذار، به منظور دستیابی به این اهداف در آینده استفاده کرد. البته در ادبیات پژوهش به این موضوع توجه کمی صورت گرفته است.

بازارهای پولی و مالی اهمیت ویژه‌ای در نظام اقتصادی کشورها دارند و در ادبیات توسعه اقتصادی از الزامات مهم دستیابی به رشد پایدار محسوب می شوند به گونه‌ای که محققین، گسترش بهینه و مناسب بازارهای پولی و مالی را از ابزارهای مهم توسعه می‌دانند. در واقع بازارهای پولی و مالی، منابع تأمین اعتبار برای فعالیت‌های مختلف اقتصادی می‌باشند. تأمین مالی واحدهای تولیدی چه از دیدگاه سرمایه در گردش و چه از دیدگاه توسعه فعالیت‌ها و سرمایه‌گذاری‌های جدید، از مهم‌ترین مباحث مدیریت یک نظام است. دریافت وام و اعتبار و انتقال پول از یک فرد به فرد دیگر یا از یک نهاد به نهاد دیگر، نقش اساسی در تأمین اعتبار فعالیت‌های مختلف اقتصادی دارد. اعتبار و وام به طور مستقیم و غیرمستقیم بر اشتغال واحدهای تولیدی و فرصت‌های شغلی جدید تأثیر می‌گذارد. تزریق وام و اعتبار به جریان تولید به صورت سرمایه در گردش در کوتاه‌مدت به دلیل ثابت بودن حجم سرمایه، باعث افزایش اشتغال می‌شود، اما در بلندمدت که جریان وام و اعتبار تبدیل به سرمایه ثابت می‌شود، تغییرات تکنولوژیکی را به همراه دارد. چنانچه مشاهده می‌شود از بعد نظری، از جمله آثار مثبت به کارگیری صحیح و بهینه جریان وام و اعتبار می‌تواند افزایش سرمایه‌گذاری، تولید، درآمد و اشتغال باشد. البته کارآیی نظام پولی و مالی هر کشور و نحوه مدیریت مالی واحدهای اقتصادی موجود، شرط لازم و کافی برای دست‌یابی به این آثار مثبت اقتصادی است که در صورت نبود کارآیی در این فرآیند، چه در بخش اعطای اعتبارات و چه در بخش مصارف اعتبارات، ممکن است اثرات مطلوب و مورد انتظار را به همراه نداشته باشد. در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران، نه تنها موسسات اقتصادی بزگ‌تر بلکه موسسات کوچک‌تر اقتصادی نیز سهم بالایی از منابع لازم برای سرمایه‌گذاری را از

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

طریق بازار پول و اعتبارات بانکی بدست می‌آورند (عباس‌نژاد و یاری[1]، ۱۳۸۶). البته نکته بسیار مهم این است که، کارآیی نظام پولی و مالی هر کشور، سهم بخش‌ها از تسهیلات بانکی و نحوه مدیریت مالی واحدهای اقتصادی موجود، شرط لازم و کافی برای دست‌یابی به آثار مثبت اقتصادی تسهیلات بانکی است که در صورت نبود کارآیی و برنامه‌ریزی درست در این فرآیند، چه در بخش اعطای اعتبارات و چه در بخش مصارف اعتبارات، ممکن است تسهیلات نظام بانکی اثرات مطلوب و مورد انتظار را به همراه نداشته باشد.

تا جایی‌که بررسی‌های حاصل از تحقیق حاضر نشان می‌هد، در ادبیات تحقیق (داخلی و خارجی) مطالعه‌ایی وجود ندارد که به بررسی تاثیر تسهیلات نظام بانکی بر شاخص امنیت و شاخص رشد همراه با عدالت اقتصادی (چه با رویکردی اسلامی و چه با رویکرد اقتصاد متعارف) پرداخته باشد. در تحقیق حاضر تاثیر تسهیلات نظام بانکی بر اهداف اقتصاد اسلامی در ایران در طی بازه زمانی ۱۳۶۴ تا ۱۳۹۷ با استفاده از روش معادلات همزمان بررسی شده است. ساختار مقاله بدین صورت است که بعد از مقدمه، ادبیات پژوهش بیان می‌شود که شامل دو بخش اصلی مبانی نظری و پیشینه پژوهش است. در بخش مبانی نظری، هر یک از اهداف اقتصاد اسلامی به تفکیک تبیین و شاخص‌های منتخب برای کمّی‌سازی آن‌ها بیان می‌گردد. در بخش پیشینه پژوهش، تعدادی از مطالعات مرتبط آورده شده است. در بخش سوم، مدل؛ در بخش چهارم، نتایج و در بخش آخر نتیجه‌گیری تحقیق بیان می‌گردد.

۲-ادبیات تحقیق

امام صادق (علیه السلام) می‌فرمایند:

"ثَلَاثَةُ أَشْيَاء يَحْتَاجُ النَّاسُ طُرّاً إِلَيْهَا الْأَمْنُ وَ الْعَدْلُ وَ الْخِصْب"[2]

سه چیز هست که همه مردم به آن نیازمند هستند: امنیت، عدالت و سرسبزی.

از آنجایی‌که نیاز با توجه به هدف غایی معنا می‌یابد، بر این اساس، معنای روایت فوق آن است که برای دستیابی به هدف غایی؛ همه مردم به این سه امر نیازمندند و اگر این سه ویژگی در جامعه تحقق یابد، زمینه‌های لازم برای همه مردم برای دستیابی به هدف

[1] Abbas Nejhad & Yari (2007)

[2] تحف‌العقول، ص ۳۲۰.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

غایی فراهم می‌شود (میرمعزی[1]، ۱۳۸۸). به‌یقین، این‌که همه مردم به این سه چیز نیاز دارند، به‌خاطر آن است که به زندگی مطلوب دست یابند. زندگی مطلوب نیز زندگی با رفاه می‌باشد. بنابراین، این سه امر مقدمه رسیدن به رفاه است. وقتی رفاه، هدف عالی اقتصادی اسلام باشد، امنیت، عدالت و رشد به عنوان اهداف مقدمی، نسبت به هدف عالی، محسوب می‌شوند (یوسفی[2]، ۱۳۸۷) و با تحقق آن‌ها، رفاه نیز تحقق می‌یابد. در ادامه به بیان رویکرد اسلام به این اهداف اقتصادی می‌پردازیم.

۲-۱-امنیت اقتصادی از دید اسلام

با لحاظ این‌که امنیت اقتصادی بسترساز رشد اقتصادی و عدالت اقتصادی است، امنیت اقتصادی از منظر اسلامی را چنین می‌توان تعریف کرد که؛ امنیت اقتصادی، فضا و بستری نهادین از ارزش‌ها، قوانین و سیاست‌های دولت است که پیشرفت اقتصادی و رشد اقتصادی را در یک نظام اقتصادی ایجاد و پیوسته ارتقاء می‌بخشد (جهانیان[3]، ۱۳۹۱). در این مطالعه، از شاخص طراحی شده توسط محمدقلی پور تپه و همکاران[4] (۱۴۰۰) به عنوان شاخص امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی استفاده شده است. ایشان اصول و قواعد زیر را از منابع اسلامی در ارتباط با امنیت اقتصادی استخراج و آن‌ها را مبنای طراحی شاخص کمی امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی قرار داده‌اند.

۱- اصل تولید در جامعه اسلامی ۲- قاعده نفی سبیل ۳- تحریم ربا و امنیت اقتصادی ۴- قاعده احترام ۵- سنت اتقان ۶- اصل امنیت معیشتی ۷- اصل ثبات اقتصادی ۸- اصل عدم نابرابری.[5]

۲-۱-۱- شاخص کمی امنیت اقتصادی با رویکرد اسلامی

شاخص امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی با استفاده از روش زیر محاسبه می‌شود:

$$ESI = 0.082(GDP) - 0.091(INF) - 0.088(UNE) - 0.086(GINI) - 0.096(POV) - 0.105(MI) - 0.087(IND) + 0.07(NOEX) + 0.075(PRO) + 0.079(PIN) + 0.059(FDI) - 0.082(UE) \quad (۱)$$

[1] Mirmoezzi (2009)
[2] Yousefi (2008)
[3] Jahanian (2012)
[4] Mohammadgholi Pour Tappeh et al. (2021)
[5] برای مطالعه بیش‌تر در زمینه مبانی نظری و نحوه محاسبه شاخص امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی به مطالعه محمدقلی پور تپه و همکاران (۱۴۰۰) رجوع شود.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

که در آن؛ ESI: شاخص امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی؛ INF: شاخص تورم؛ UNE: نرخ بیکاری؛ GINI: ضریب جینی؛ POV: شاخص فقر مطلق؛ GDP: تولید ناخالص داخلی؛ MI: بی‌ثباتی اقتصاد کلان؛ IND: وابستگی به واردات؛ NOEX: صادرات غیرنفتی؛ PROC: بهره‌وری کل عوامل تولید؛ PIN: سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، FDI: سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و UE؛ حجم اقتصاد زیرزمینی هستند. متغیرهایی که باعث کاهش امنیت اقتصادی می‌شوند، با علامت منفی مشخص شده‌اند.

دلایل انتخاب هر یک از مولفه‌ها برای کمی‌سازی امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی بدین ترتیب بوده است که در وحله اول سعی شده که شاخص‌ها نماینده مناسبی برای همه اصول و قواعد حاکم بیان شده بر امنیت اقتصادی باشند و رابطه وثیقی با این اصول و قواعد داشته باشند. نکته دیگر این بوده است که امکان استخراج داده‌های آن‌ها در بازه زمانی تحقیق مقدور باشد. زیرا شاخص‌هایی که قابلیت اندازه‌گیری ندارند در نهایت برای حل مشکلات اقتصادی، کاربرد زیادی نخواهند داشت. علاوه بر این، تلاش شده است تا نگرش سیستمی؛ بدین معنی که شاخص‌های معرفی شده نشان‌دهنده وضعیت امنیت اقتصادی در کل نظام اقتصادی باشند، در انتخاب شاخص‌ها رعایت شود. به علاوه از مولفه‌های استفاده شده در مطالعات پیشین نیز در این راستا استفاده شده است. نکته دیگری که در انتخاب مولفه‌ها رعایت شده این بوده است که مولفه‌ها حداقلِ هم‌پوشانی را با یکدیگر داشته باشند. در ضمن سعی شده است تا با گزینش کمترین تعداد مولفه، بیشترین توضیح‌دهندگی توسط شاخص از وضعیت امنیت اقتصادی جامعه وجود داشته باشد.

در پاسخ به این پرسش که چرا این شاخص امنیت اقتصادی طراحی شده با استفاده از متغیرهایی که در اقتصاد متعارف هم مورد استفاده قرار می‌گیرند، به عنوان شاخص امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی انتخاب شده است، می توان گفت یک گروه از این شاخص‌های منتخب مستقیماً در اقتصاد اسلامی مورد تاکید واقع شده‌اند. بنابراین نمی‌توان گفت که شاخص‌ها مختص اقتصاد متعارف بوده و غیر اسلامی هستند. این شاخص‌ها و نمونه‌هایی از اشاره به آن‌ها در منابع اسلامی به اختصار در ادامه می‌آید:

شاخص فقر مطلق: اسلام به دنبال مبارزه با فقر است که با استفاده از منابع خمس، زکات و انفاق و کفارات و ... به دنبال آن می‌باشد. به عنوان نمونه می‌توان به این احادیث

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

استناد کرد: پیامبر اکرم(ص) می‌فرماید: خداوندا به نان ما برکت ده و بین ما و نان جدایی نینداز زیرا اگر نان نبود ما روزه نمی‌گرفتیم و نماز نمی‌خواندیم و فرائض خداوند عَزَّ وَ جَلّ را به جا نمی‌آوردیم (اَللَّهُمَّ بَارِکْ لَنَا فِی اَلْخُبْزِ وَ لاَ تُفَرِّقْ بَیْنَنَا وَ بَیْنَهُ فَلَوْ لاَ اَلْخُبْزُ مَا صُمْنَا وَ لاَ صَلَّیْنَا وَ لاَ أَدَّیْنَا فَرَائِضَ رَبِّنَا عَزَّ وَ جَلَّ (اصول کافی، جلد ۶، ص. ۲۸۷)). در حدیث دیگری حضرت علی (ع) می‌فرمایند: نزدیک است که فقر به کفر بیانجامد (کادَ الفَقرُ اَن یَکُونَ کُفرا (اصول کافی، جلد ۲، ص. ۳۰۷)).

شاخص نرخ بیکاری: غیرقابل پذیرش بودن بیکاری حتی در صورت عدم نیاز فرد به درآمد یکی از اصول اقتصاد اسلامی است. امام صادق(ع) در حدیثی می‌فرمایند: رها کردن کسب و کار، عقل را کم می‌کند (تَرْکُ التِجارَةِ یَنْقَصُ الْعَقْلَ (وسائل‌الشیعه، جلد ۱۷، ص. ۱۴)).

شاخص تورم: پیامبر اکرم می‌فرمایند: همانا من مبعوث شدم تا مکارم اخلاق را به کمال برسانم (إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَکارِمَ الْأَخْلَاقِ (مکارم‌الاخلاق، جلد ۱، ص. ۸)). از سوی دیگر امام صادق (ع) می‌فرمایند: گرانی قیمت، باعث بداخلاقی و رفتن روح امانت‌داری می‌شود و شخص مسلمان را مضطرب می‌کند (غَلاَءُ اَلسِّعْرِ یُسِیءُ اَلْخُلُقَ وَ یُذْهِبُ اَلْأَمَانَةَ وَ یُضْجِرُ اَلْمَرْءَ اَلْمُسْلِمَ (اصول کافی، جلد ۵، ص. ۱۶۴)). بنابراین از آنجایی‌که مستقیماً به تورم (که منجربه بد شدن اخلاق اقتصادی می‌شود و با هدف بعثت پیامبر اکرم (ص) متضاد است) اشاره و آثار آن بیان شده است درنتیجه تورم یکی از مولفه‌های شاخص امنیت اقتصادی از منظر اسلام است. هم‌چنین نباید ارزش دارایی‌های افراد جامعه بدون دلیل کاسته یا افزوده شود. تورم قدرت خرید اقشار فقیر جامعه را کاهش داد و بر خلاف آیه ۸۵ سوره مبارکه اعراف و آیه ۸۵ سوره مبارکه هود است که می‌فرماید: وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْیَاءَهُمْ. از سوی دیگر تورم، بدون دلیلِ قابل قبول از دید شرع اسلام، باعث افزایش ارزش اموال و دارایی‌های (ثروت) افراد ثروتمند جامعه می‌شود و بدین ترتیب فاصله طبقاتی را تشدید می‌کند. به علاوه، تورم به دلیل برهم زدن نظام ارزش اموال مردم برخلاف قاعده احترام مال مومن است. تورم به عنوان نماینده‌ایی برای رعایت شدن این اصول و قواعد در شاخص امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی است.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

ضریب جینی: اسلام آشکارا و شدیداً با شکاف طبقاتی مبارزه می‌کند. خداوند در آیه ۵۹ سوره مبارکه حشر می‌فرماید: (هدف از برخی دستورات اسلام این است که) اموال بین ثروتمندان جامعه دست به دست نشود (كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ).

تولید و رشد اقتصادی: در آیه ۷ سوره مبارکه ابراهیم (ع) خداوند می‌فرماید: اگر شکر کنید نعمت را برای شما افزون می‌کنیم (لَئِن شَكَرتُم لَأَزيدَنَّكُم). شکر در مبحث استفاده از منابع و عوامل تولید بدین معنا است که عوامل و منابع تولید با بالاترین کارایی و اثربخشی به کار گرفته شوند که در این صورت بالاترین افزایش تولید و رشد اقتصادی حاصل خواهد شد. این رشد و تولید بالا همان افزایش نعمتی است که خداوند متعال برای شکر مقرر فرموده است. به علاوه، بهره‌وری، بر اساس سنت اتقان و عدم وابستگی به واردات، بر اساس قاعده نفی سبیل انتخاب شده‌اند.

گروه دیگر شاخص‌ها و مولفه‌هایی هستند که به دلیل عقلانی بودن، اسلامی شمرده می‌شوند. چون بر اساس قاعده فقهی ملازمه: هر آن چیزی که عقل به آن حکم می‌کند، شرع مقدس اسلام هم به آن حکم می‌کند و آن را مورد تایید قرار می‌دهد (كُلُّ ما حَكَمَ بِهِ الْعَقْلُ حَكَمَ بِهِ الشَّرْع). هر مولفه‌ایی که ارتباط آن با امنیت اقتصادی بر اساس عقل و عقلانیت تایید شود، شرع مقدس اسلام هم آن را می‌پذیرد. هم‌چنان‌که اسلام بخشی از اصول و قوانین موجود در اقتصاد متعارف مانند؛ قانون بازدهی نزولی، انتخاب ترکیب بهینه عوامل برای دستیابی به حداکثر تولید، تقسیم کار و ... را بر مبنای اعتقاد به عقلانیت پذیرفته است. این گروه از شاخص‌ها (شامل؛ ثبات اقتصادی، صادرات غیرنفتی، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی) به دلیل آثار و پیامدهایی که بر امینت اقتصادی جامعه دارند در شاخص امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی حضور دارند. مطالعاتی مانند؛ سیدنورانی و خاندوزی[1] (۱۳۹۳) و عیوضلو[2] (۱۳۸۶) نیز که به طراحی شاخص برای عدالت اقتصادی از منظر اسلامی پرداخته‌اند، از این دو گروه از شاخص‌ها استفاده کرده‌اند.

[1] Seyyed Norani & Khandouzi (2014)
[2] Eyvazlou (2007)

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

۲-۲- رشد اقتصادی مطلوب از دیدگاه اقتصاد اسلامی

یکی از موارد مورد اتفاق در هر سه مکتب اقتصادی اسلام، سرمایه‌داری و مارکسیسم، تاکید بر رشد اقتصادی به عنوان یک هدف مهم می‌باشد با این تفاوت که در اسلام افزایش ثروت، هدف میانی جامعه است ولی مکتب‌های مادی، آن را هدف نهایی می‌دانند. هدف نهایی جامعه اسلامی ایفای وظیفه جانشینی خدا و پرورش فضائل انسانی است. به دیگر سخن، افزایش ثروت، ابزار و وسیله‌ای است که در خدمت رفع نیازهای انسان در جریان تکامل و تعالی قرار دارد (جهانیان[1]، ۱۳۸۸).

رشد اقتصادی که در سایر نظام‌های اقتصادی مورد توجه قرار گرفته؛ در اسلام مشروط به این است که با ارزش‌های معنوی ناسازگاری نداشته باشد و هدف اساسی دیگر نظام اقتصادی یعنی عدالت اقتصادی را نفی نکند (سرآبادانی[2]، ۱۳۸۶). بنابراین رشد اقتصادی در نظام اقتصادی اسلام، مقید است و جهت‌گیری‌های آن مشخص می‌باشد (همان).

۲-۳-عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی

این سخن بین اندیشه‌وران اسلامی معروف شده است:

"العدل اِعْطاءُ کُلِّ ذی حَقٍّ حَقَّهُ"

مقصود از عدالت آن است که هر صاحب حقی به حق خود برسد. مفهوم عدالت، رعایت حقوق است. رفتار و روابط عادلانه، رفتار و روابطی هستند که براساس حق باشند؛ بنابراین عدالت اقتصادی، یعنی مراعات حقوق اقتصادی در حوزه رفتارها و روابط اقتصادی. این امر به صورت هدف اقتصادی، هنگامی به طور کامل محقق می‌شود که هر یک از افراد جامعه به حق خود از ثروت و درآمدهای جامعه دست یابند. بررسی مفهوم واژه عدالت نشان می‌دهد که اگر رفتار افراد و کاردکرد نظام بر محور حق باشد، چنین وضعیتی را عدالت گویند و اگر در جامعه‌ای، هر یک از افراد به حق خود دست یابند، آن جامعه عدالت‌مدار است. در حوزه اقتصاد اگر هر یک از افراد به حق خود از ثروت و

[1] Jahanian (2009)
[2] Sarabadani (2007)

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

درآمدهای جامعه دست یابند، آن جامعه به هدف عدالت اقتصادی دست یافته است (یوسفی (ب)[1] ۱۳۸۴).

در این مطالعه از شاخص ترکیبی عدالت اقتصادی معرفی شده توسط عیوضلو (۱۳۸۶)، به عنوان شاخص منتخب عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی استفاده شده است. دلایل انتخاب این شاخص عبارتند از:

۱- در دسترس نبودن داده‌های با تواتر مناسب برای محاسبه شاخص عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی معرفی شده در مطالعات دیگر به منظور استفاده در تخمین اقتصادسنجی ۲- طراحی و محاسبه این شاخص با رویکرد سیستمی به اقتصاد.

۲-۳-۱- شاخص کمی عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی

عیوضلو (۱۳۸۶) معیارهای عدالت اقتصادی از دیدگاه اسلام و شاخص‌های منتخب برای کمی‌سازی آن‌ها را به شرح زیر معرفی می‌کند:

معیار اول :حق برخورداری برابر از منابع و امکانات و فرصت‌های عمومی

شاخص توسعه انسانی[2] = $(\frac{1}{3})$ (شاخص امید به زندگی) + $(\frac{1}{3})$ (شاخص آموزش) + $(\frac{1}{3})$ (شاخص تولید ناخالص داخلی)

شاخص آموزش= $(\frac{1}{3})$ (شاخص باسوادی بزرگسالان) + $(\frac{2}{3})$ (شاخص ترکیبی نام‌نویسی از افراد مشغول به تحصیل در گروه‌های ابتدایی، راهنمایی، دبیرستان و مقطع دانشگاهی به جمعیت واقع در سنین مربوطه ۶-۲۳) سال))

شاخص امید به زندگی = (امید به زندگی - (حداقل سال‌های زنده ماندن در کشور (۲۵ سال))) / بالاترین امید به زندگی در جهان در سال مورد نظر

معیار دوم :استفاده بهینه از اموال و ثروت‌های عمومی

شاخص اندازه اتلاف = ۱ – (مقدار واقعی بهره‌وری/ مقدار مطلوب آن (بالاترین مقدار شاخص بهره‌وری))

---

[1] Yousefi (b) (2005)

[2] با توجه به اینکه داده‌های شاخص امید به زندگی و شاخص آموزش در بازه زمانی تحقیق موجود نیست و هم-چنین با توجه به همبستگی بالای درآمد ملی با شاخص توسعه انسانی (۰/۸۸)، از شاخص درآمد ملی به عنوان نماینده (پروکسی) برای شاخص توسعه انسانی استفاده شده است.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

معیار سوم: توازن درآمدها

یکی از شاخص‌ها در زمینه شاخص‌بندی میزان تحقق معیار سومِ عدالت اقتصادی، شاخص رفاه آمارتیا سن، اقتصاددان مشهور است که از طریق زیر محاسبه می‌شود:

$$SW= \mu (1-G) \quad (۲)$$

در این رابطه، G: معرف ضریب جینی، μ: بیانگر درآمد سرانه واقعی و (1-G): نشانگر بهبود توزیع درآمد است. میزان بهبود نسبی شاخص رفاه به صورت زیر حاصل می‌شود. اندازه شاخص در سال ۱۳۹۰ / ۱ -SW = میزان بهبود نسبی شاخص رفاه آمارتیاسن و در نهایت، شاخص ترکیبی عدالت اقتصادی با رویکرد اسلامی، با ترکیب این سه شاخص به صورت زیر محاسبه می‌شود:

شاخص ترکیبی عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی = (۰/۳) شاخص توسعه انسانی + (۰/۴) میزان بهبود نسبی شاخص رفاه آمارتیا سن + (۰/۳) معکوس شاخص اتلاف

۲-۳-۲- شاخص ترکیبی رشد همراه با عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی

با بررسی دقیق‌تر شاخص عدالت اقتصادی معرفی شده توسط عیوضلو (۱۳۸۶) مشخص می‌شود که این شاخص ترکیبی در بخش شاخص رفاه، رشد اقتصادی را نیز در بر می‌گیرد. زیرا رشد اقتصادی افزایش درآمد ملی سرانه است که در شاخص رفاه با علامت μ در نظر گرفته شده است. بنابراین رشد اقتصادی نیز در شاخص عدالت اقتصادی طراحی شده توسط عیوضلو (۱۳۸۶) نهفته است. در نتیجه شاخص ترکیبی عدالت اقتصادی طراحی شده توسط عیوضلو (۱۳۸۶) به عنوان شاخص رشد همراه با عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی در نظر گرفته شده است.

۲-۳-۳- ارتباط تسهیلات بانکی با اهداف اقتصاد اسلامی

بخش واقعی اقتصاد، ظرفیت محدود و مشخصی برای تولید دارد و برای گسترش فعالیت‌های بخش واقعی، به سرمایه‌گذاری‌های جدید نیاز است. بخش مالی اقتصاد، منابع مالی لازم را برای سرمایه‌گذاری و به تبع آن، توسعه بخش واقعی فراهم می‌کند. همچنین این بخش، تولید و توزیع محصولات و خدمات را در بازارهای واقعی اقتصاد تسهیل می‌کند (طاهر پور و همکاران[1]، ۱۳۹۶).

[1] Taher Pour et al. (2017)

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

نظریه‌های مختلفی مبنی بر ارتباط مثبت بین تسهیلات اعطایی شبکه بانکی به منزله یک متغیر پولی و سرمایه‌گذاری به منزله یک متغیر واقعی اقتصاد وجود دارد و تمامی این نظریه‌ها بر تأثیر مثبت سرمایه‌گذاری بر رشد اقتصادی تأکید می‌کنند (تاری[۱]، ۱۳۹۵). علاوه بر مطالعه تاری (۱۳۹۵) در بینِ مطالعات تجربی صورت گرفته، می‌توان به مطالعه غفاری و همکاران[۲] (۱۳۹۵) اشاره کرد که بر اساس نتایج آن، افزایش تسهیلات بانکی باعث افزایش سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران می‌شود. هم‌چنین بر پایه مطالعاتی مانند طاهر پور و همکاران[۳] (۱۳۹۶)، غفاری و همکاران[۴] (۱۳۹۵)، فراهانی‌فرد و همکاران[۵] (۱۳۹۴) و محمدنژاد و همکاران[۶] (۱۳۹۴)، با افزایش تسهیلات بانکی میزان رشد اقتصادی افزایش می‌یابد. با افزایش رشد اقتصادی، چرخه‌ای از پیامدهای مثبت در اقتصاد به راه می‌افتد. از جمله این‌که؛ رشد اقتصادی باعث افزایش سطح درآمد متوسط جامعه و رهایی افراد بیشتری از فقر مطلق می‌شود. این امر باعث می‌شود جامعه با کاهش نارضایتی‌ها و اعتصابات صنفی مواجه شود که پیامد آن افزایش امنیت، عدالت و هم‌چنین افزایش مجدد رشد اقتصادی می‌باشد.

با افزایش تسهیلات بانکی، تولید ناخالص داخلی افزایش یافته و از میزان تورم کاسته می‌شود. از آنجایی‌که تورم باعث کاهش ارزش اموال و دارایی‌های مردم (بخس اموال) می‌شود، با افزایش تسهیلات بانکی در جهت تولید و در جهت روان‌سازی تولید و مبادله، با کاستن از تورم از کاهش ارزش اموال مردم جلوگیری می‌شود که این امر در راستای تقویت عدالت و امنیت در اقتصاد است. از سوی دیگر، با کاهش تورم، دستمزد حقیقی و قدرت خرید فقرا افزایش یافته و افراد بیش‌تری از زیر خط فقر خارج می‌شوند که پیامد آن، کاهش جرم، افزایش قدرتِ وفای به تعهدات و افزایش بهره‌وری نیروی کار و بالتبع بهبود امنیت، عدالت و رشد اقتصادی است.

البته نکته بسیار مهم این است که، کارآیی نظام پولی و مالی هر کشور، سهم بخش‌ها از تسهیلات بانکی و نحوه مدیریت مالی واحدهای اقتصادی موجود شرط لازم و کافی برای

---

[1] Tari (2016)
[2] Ghaffari et al. (2016)
[3] Taher Pour et al. (2017)
[4] Ghaffari et al. (2016)
[5] Farahani Fard et al. (2015)
[6] Mohammad Nejad et al. (2015)

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

دست‌یابی به آثار مثبت اقتصادی تسهیلات بانکی است که در صورت نبود کارآیی و برنامه‌ریزی درست در این فرآیند، چه در بخش اعطای اعتبارات و چه در بخش مصارف اعتبارات، ممکن است اثرات مطلوب و مورد انتظار را به همراه نداشته باشد.

بر اساس بررسی‌های تحقیق، مطالعه‌ایی وجود ندارد که به بررسی تاثیر تسهیلات بانکی بر امنیت و عدالت حتی بدون لحاظ رویکرد اسلامی در استخراج این شاخص‌ها پرداخته باشد. در ادامه به بررسی مطالعات مربوط به تاثیر تسهیلات بانکی بر مولفه‌های تشکیل-دهنده شاخص‌های امنیت و رشد همراه با عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی پرداخته می‌شود.

وایتیلینقام و همکاران[1] (۲۰۰۳) به بررسی تاثیر تسهیلات بانکی بر رشد اقتصادی در کشور مالزی پرداخته‌اند. نتیجه آزمون علیت بر پایه یک مدل تصحیح خطای برداری با استفاده از داده‌های فصلی طی بازه زمانی ۱۹۶۸ تا ۱۹۹۸ نشان داده است که متغیر تسهیلات بانک‌های تجاری به بخش خصوصی تقسیم بر تولید ناخالص داخلی تاثیر مستقیم بر درآمد واقعی (تولید ناخالص داخلی) دارد.

طاهیر و همکاران[2] (۲۰۱۵) رابطه بین تسهیلات بانکی به بخش خصوصی و رشد اقتصادی را در کشور پاکستان با استفاده از آزمون علیت گرنجری و مدل تصحیح خطای برداری طی دوره سال‌های ۲۰۱۳-۱۹۷۳ بررسی کرده‌اند. یافته‌ها نشان داده است که یک رابطه قوی بین اعتبارات بانکی و رشد اقتصادی در کوتاه‌مدت وجود دارد. نتایج تخمین اقتصادسنجی موید وجود یک رابطه مخرب از سمت وام‌های بانکی به سمت رشد اقتصادی می‌باشند.

آواد و الکاراکی[3] (۲۰۱۹) برای ارزیابی تاثیر کوتاه‌مدت و بلندمدت تسهیلات بانکی بر رشد اقتصادی کشور فلسطین از آزمون‌های همجمعی یوهانسن، مدل خودرگرسیون برداری و تصحیح خطای برداری در طی بازه زمانی ۲۰۱۵-۱۹۹۶ استفاده کرده‌اند. بر اساس نتایج، رابطه بین تسهیلات بانکی و رشد اقتصادی در کوتاه‌مدت معنادار نبوده ولی در بلندمدت یک رابطه مستقیم از سمت رشد اقتصادی به سمت افزایش تسهیلات بانکی وجود دارد.

---

[1] Vaithilingham et al. (2003)
[2] . Tahir, Safdar. H. et al. (2015)
[3] Awad & Alkaraki (2019)

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

کریمکولوا و همکاران[1] (۲۰۲۱) با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری به ارزیابی تاثیر وام‌های بانکی بر عملکرد بنگاه‌ها در بخش واقعی اقتصاد کشور اکراین در طی بازه زمانی سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۹ پرداخته‌اند. بر اساس نتایج، تسهیلات بانکی تاثیر مثبت بر کارایی بنگاه‌ها در بخش واقعی اقتصاد دارد و می‌تواند به بنگاه‌ها در راستای خروج از مشکلات ناشی از بحران بیماری کرونا[2] کمک کند.

نگین‌تاجی و امیدی‌کیا[3] (۱۳۹۲) اثر تسهیلات جاری و سرمایه‌ایی بانک‌ها بر متغیرهای کلان بخش کشاورزی شامل؛ سرمایه‌گذاری، اشتغال و ارزش افزوده را با استفاده از روش حداقل مربعات سه‌مرحله‌ایی در طی بازه زمانی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۵۲ بررسی کرده‌اند. نتایج تحقیق نشان داده است که تسهیلات بانکی (اعم از جاری و سرمایه‌ایی) تاثیر مثبت و معنادار بر این متغیرها دارد.

کریمی‌تکانلو[4] (۱۳۹۲) به ارزیابی تاثیر تسهیلات اعطایی به بنگاه‌های کوچک و متوسط زودبازده، بر اشتغال در بخش تعاون کشور پرداخته است. جامعه آماری تحقیق شامل کل استان‌های کشور و روش برآورد داده‌های تابلویی مبتنی بر اثرات ثابت در بازه زمانی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۸۴ بوده است. بر اساس نتایج، تسهیلات رابطه مستقیم با اشتغال بخش تعاون در کشور داشته است.

حافظی[5] (۱۳۹۳) به بررسی تاثیر تسهیلات بانکی بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران با استفاده از روش خودرگرسیونی با وقفه‌های توزیعی در بازه زمانی ۱۳۸۶-۱۳۶۳ پرداخته است. متغیر نماینده برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی؛ تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بر تولید ناخالص داخلی بدون نفت در بخش خصوصی و متغیر نماینده برای تسیهلات بانکی؛ تغییر در مانده تسهیلات اعطایی بانک‌ها به بخش خصوصی بوده است. بر اساس نتایج، تسهیلات بانکی هم در کوتاه‌مدت و هم در بلندمدت تاثیر مستقیم بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران دارد.

---

[1] Kerimkulova et al. (2021)
[2] COVID-19
[3] Negin Taji & Omidi Kia (2012)
[4] Karimi Takanlou (2012)
[5] Hafezi (2014)

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

جانی و بادپیما[1] (۱۳۹۹) تاثیر تسهیلات سیستم بانکی در قالب متغیرهای میزان تسهیلات در قالب عقود مشارکتی، میزان تسهیلات در قالب عقود مبادله‌ایی و نسبت تسهیلات در قالب عقود مشارکتی به تسهیلات در قالب عقود مبادله‌ایی را بر سرمایه-گذاری بخش خصوصی در ایران با استفاده از داده‌های فصلی طی بازه زمانی ۱۳۹۲-۱۳۸۷ و با بکارگیری روش خودرگرسیونی با وقفه‌های توزیعی مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج تحقیق بر این امر دلالت کرده‌اند که هر سه متغیر در بلندمدت تاثیر مثبت بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی دارند.

فتحی‌آقابابا و همکاران[2] (۱۳۹۹) در مطالعه‌ایی با عنوانِ؛ بررسی آثار تسهیلات بانکی بر رشد اقتصادی (رهیافت حالت پایدار)، با استفاده از اطلاعات دوره زمانی ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۶ و با بکارگیری روش گشتاورهای تعمیم‌یافته، تاثیر تسهیلات اعطایی نظام بانکی را بر ارزش افزوده بخش‌های مختلف اقتصاد ایران مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج حاکی از آن است که ارزش افزوده بخش‌های ساختمان و مسکن، خدمات، کشاورزی و صنعت و معدن به ترتیب بیش‌ترین تاثیرپذیری مثبت را از تسهیلات اعطایی دارند.

۳- مدل تحقیق

در مواقعی که متغیر مستقل موجود در یک رابطه، به عنوان متغیر وابسته در رابطه دیگر اقتصادی باید وارد شود، می‌بایست مدل به صورت یک سیستم معادلات همزمان مدل-سازی شود (شهیدی و یاوری[3]، ۱۳۹۲). معادلات همزمان زیر برای برآورد تاثیر تسهیلات بانکی بر اهداف اقتصاد اسلامی در ایران استفاده شده است.

$$ESI_t = \beta_0 + \beta_1 JG_t + \beta_2 BF_t + \beta_5 BF_{t-1} + \beta_6 GPOP_t + \varepsilon_t \quad (۲)$$

$$JG_t = \alpha_0 + \alpha_1 ESI_t + \alpha_2 BF_t + \alpha_5 LCS_t + \alpha_4 UR_t + \alpha_5 LRGE_t + \alpha_6 BF_{t-1} + \alpha_7 OPEN_t + u_t \quad (۳)$$

$$BF_t = \gamma_0 + \gamma_1 ESI_t + \gamma_2 JG_t + \gamma_3 RM2_t + \gamma_4 CPI_t + \gamma_5 BF_{t-1} + \gamma_6 LRGE_t + \gamma_7 DSB_t + \gamma_8 TSB_t + \omega_t \quad (۴)$$

که در آن‌ها:

[1] Jani & Badpeima (2020)
[2] Fathi Agababa et al. (2020)
[3] Shahidi & Yavari (2013)

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

ESI: شاخص ترکیبی امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی، JG: شاخص ترکیبی رشد همراه با عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی، BF: حجم تسهیلات نظام بانکی، RGE: مخارج عمرانی واقعی دولت، GPOP: رشد جمعیت، OPEN: شاخص باز بودن اقتصادی، RM2: حجم نقدینگی واقعی، CS: موجودی سرمایه، CPI: شاخص قیمت مصرف‌کننده، UR: نرخ بیکاری، DSB: مانده دارایی سیستم بانکی، TSB: تعداد شعب بانکی و L نیز نماد لگاریتم است.

۳-۱- روش‌های تخمین معادلات همزمان

دو روش برای تخمین معادلات ساختاریِ معادلات همزمان وجود دارد: روش‌های تک-معادله‌ای که روش‌های با اطلاعات محدود نیز نامیده می‌شوند و روش‌های سیستمی که روش‌های با اطلاعات کامل هم گفته می‌شوند. در روش‌های تک معادله‌ای هر یک از معادلات سیستم (معادلات همزمان) به طور تکی با توجه به تمامی قیدهای وضع شده بر آن معادله (از قبیلِ حذف برخی از متغیرها) و بدون توجه به قیدهایی که بر دیگر معادلات وضع شده‌اند، تخمین زده می‌شود و به این دلیل این روش‌ها، روش‌هایِ با اطلاعات محدود نامیده می‌شوند. از سوی دیگر در روش‌های سیستمی، تمام معادلات مدل را بطور همزمان با توجه به قیدهای وضع شده بر تمامی معادلات مدل، از لحاظ نداشتن برخی از متغیرها تخمین می‌زنیم و به این دلیل این روش‌ها، روش‌های با اطلاعات کامل نامیده می‌شوند (گجراتی[1]، ۱۳۸۹).

۳-۲- قواعد بررسی قابلیت تشخیص یک معادله

در این بخش شرط رتبه‌ای و درجه‌ای معرفی می‌شوند. برای درک بهتر مفهوم شرایط رتبه‌ای و درجه‌ای، نمادهای لازم به قرار زیر معرفی می‌شود:

M: تعداد متغیرهای درونزای مدل؛ m: تعداد متغیرهای درونزا در معادله معین (تحت بررسی)؛ K: تعداد متغیرهای از پیش تعیین شده مدل و k: تعداد متغیرهای از پیش تعیین شده در معادله معین (تحت بررسی).

در سیستمی دارای M معادله و M متغیر درونزا، یک معادله مشخص خواهد بود اگر و تنها اگر بتوان حداقل یک دترمینان غیر صفر از درجه (M-1) از ضرایب متغیرهای

[1] Gujarati (2010)

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

(درونزا و از پیش تعیین شده) خارج از معادله مربوطه اما ملحوظ در سایر معادلات مدل بدست آورد جهت تشخیص معادلات همزمان، اصول کلی زیر را می‌توان خلاصه نمود:

۱-اگر $K - k > m-1$ و رتبه ماتریس (لحاظ شده برای تشخیص از طریق رتبه‌ای) مساوی $m-1$ باشد در این صورت معادله تحت بررسی بیش از حد مشخص خواهد بود.

۲-اگر $m-1=K - k$ و رتبهٔ ماتریس مساوی $M-1$ باشد در این صورت معادله مورد نظر دقیقاً مشخص خواهد بود.

۳-اگر $K - k \geq m-1$ و رتبه ماتریس کمتر از $M-1$ باشد در اینصورت معادله تحت بررسی کمتر از حد مشخص خواهد بود.

۴-اگر $K - k < m-1$ باشد در این صورت معادله ساختاری مورد نظر نامشخص خواهد بود. رتبه ماتریس در این حالت کمتر از $M-1$ خواهد بود (همان).

در صورتی‌که الگوها کمتر ازحد مشخص یا دقیقاً مشخص باشند، باید از روش‌های تک معادله‌ای و چنان‌چه بیش از حد مشخص باشند باید از روش‌های سیستمی برای برآورد ضرایب استفاده کرد (گرین، به نقل از نوروزی و همکاران[1]، ۱۳۹۷). همچنین در تخمین معادلات همزمان روش‌های سیستمی به دلیل مزیت‌های آشکاری که بر روش‌های تخمین با اطلاعات محدود دارند، بر آن‌ها ترجیح داده می‌شوند (گرین[2]، ۱۹۵۴).

۴- نتایج و بحث

۴-۱- نتایج آزمون ریشه واحد

نتایج آزمون ریشه واحد که با استفاده از آزمون ریشه واحد الیوت، روتنبرگ و استاک[3] (۱۹۹۶) صورت گرفته، در جدول (۱) ارائه شده است. تمامی متغیرها به جز متغیر تعداد شعب بانکی در سطح ایستا هستند. در ادامه به بررسی وجود شکست ساختاری در این متغیر پرداخته می‌شود.

[1] Norouzi et al. (2018)
[2] Greene (1954)
[3] Elliott-Rothenberg-Stock Point Optimal (1996)

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

جدول (۱): نتایج آزمون ریشه واحد

متغیر	آماره آزمون	مقادیر بحرانی	
		۵٪	۱۰٪
ESI	۱۲/۲۰	۵/۷۲	۶/۷۷
JG	۹۷۵۰۷/۵	۵/۷۲	۶/۷۷
BF	۲۰/۹۶	۵/۷۲	۶/۷۷
CPI	۸۲۴۸۱/۱۹	۵/۷۲	۶/۷۷
GPOP	۴۸/۵۳	۵/۷۲	۶/۷۷
LCS	۱۳/۳۳	۵/۷۲	۶/۷۷
UR	۶/۰۱	۵/۷۲	۶/۷۷
LRGE	۳/۳۸	۲/۹۷	۳/۹۱
OPEN	۳۴۵/۱۵	۲/۹۷	۳/۹۱
RM2	۶۱/۱۷	۵/۷۲	۶/۷۷
DSB	۲۷۱۱۱۵/۳	۵/۷۲	۶/۷۷
TSB	۵/۶۸	۵/۷۲	۶/۷۷

منبع: یافته‌های تحقیق

با مقایسه مقادیر آماره t بدست آمده از آزمون شکست ساختاری زیووت و اندروز[1] (۱۹۹۲) برای متغیر تعداد شعب بانکی با مقدار بحرانی آن در جدول (۲)، مشخص می‌شود که این متغیر نیز در سطح ایستا است.

جدول (۲): نتایج آزمون زیووت و اندروز(۱۹۹۲)

متغیرها	سال شکست		آماره t	مقدار بحرانی در ۵٪
TSB	۱۳۷۰	شکست در عرض از مبدا و روند	-۵/۸۵	-۵/۰۸

منبع: یافته‌های تحقیق

نتایج بررسی شروط رتبه‌ای و درجه‌ای نشان می‌دهد که، کلیه معادلات موجود در سیستم معادلات همزمانِ این تحقیق، به لحاظ قابلیت شناسایی از نوع معادلات بیش از حد مشخص هستند. هم‌چنین به دلیل مزایای روش‌های تخمین سیستمی بر روش‌های

[1] Zivout & Androws (1992)

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

تک معادله‌ای، از روش حداقل مربعات سه مرحله‌ایی (3SLS[1]) برای برآورد سیستم معادلات استفاده می‌شود.

۴-۲- تاثیر تسهیلات نظام بانکی بر شاخص امنیت اقتصادی

بر اساس نتایج حاصل از تخمین که در جدول (۳) آمده است، با افزایش یک واحد در شاخص ترکیبی رشد همراه با عدالت اقتصادی با رویکرد اسلامی، شاخص امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی ۰/۲۱ واحد افزایش می‌یابد. نکته حائز اهمیت موجود در نتایج تخمین، تاثیرگذاری منفی (هر چند ضعیف) تسهیلات نظام بانکی بر شاخص ترکیبی امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی است به‌طوری‌که با افزایش یک واحدی تسهیلات نظام بانکی، امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی در اقتصاد ایران ۰/۰۴ واحد کاهش می‌یابد.

جدول (۳): نتایج تخمین تاثیر تسهیلات بانکی بر شاخص امنیت اقتصادی

متغیر	ضریب	آماره t	احتمال
عرض از مبدا	۰/۰۲	۰/۵۰	۰/۶۱۷
شاخص ترکیبی رشد همراه با عدالت اقتصادی	۰/۲۱	۴/۳۰	۰/۰۰۰
تسهیلات نظام بانکی	- ۰/۰۴	- ۴/۱۰	۰/۰۰۰
R^2 = ۰/۳۹			

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به منفی شدنِ ضریب تاثیر تسهیلات بانکی بر شاخص ترکیبی امنیت اقتصادی می‌توان نتیجه گرفت؛ نحوه تخصیص تسهیلات بانکی است در طی بازه زمانی تحقیق در ایران به نحوی انجام شده است که در مجموع، اندازه ضریب متغیرهایی که از طریق تسهیلات بانکی بر مولفه‌های امنیت اقتصادی تاثیر منفی می‌گذارند (حاصل جمعِ ضریب تاثیرگذاری تسهیلات بانکی بر مولفه‌ها، ضرب در ضرایب وزنی آن‌ها در شاخص امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی)، از اندازه مجموع ضرایب متغیرهایی که تاثیر مثبت می‌گذارند، بیش‌تر است. این تاثیر منفی را می‌توان به معنی کارکرد نامناسب سیستم بانکی و تسهیلات نظام بانکی بر امنیت اقتصادی تلقی کرد. امنیت اقتصادی یک شاخص ترکیبی است که در آن فقر و معیشت مردم، نرخ تورم، ضریب جینی و ثبات

[1] Three Stage Least Squares

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

اقتصادی حضور دارند. می‌توان چنین تفسیر کرد که عملکرد تسهیلات نظام بانکی در این حوزه مناسب نبوده و کارکرد و نقش خود را به خوبی در عمل ایفا نکرده است.

بنابراین برای دستیابی به امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی، هم‌چنین رشد همراه با عدالت اقتصادی بالاتر با استفاده از ابزار تسهیلات بانکی، بازنگری در نحوه تخصیص تسهیلات نظام بانکی ضروری است که مولفه‌های موجود در شاخص امنیت اقتصادی و رابطه آن‌ها با امنیت اقتصادی راهنمای مناسبی در این راستا است.

۴-۳- تاثیر تسهیلات نظام بانکی بر شاخص رشد همراه با عدالت اقتصادی

نتایج تخمین معادله دوم در جدول (۴) آمده است. نتایج حاکی از آن است که با افزایش یک واحدی تسهیلات نظام بانکی، رشد همراه با عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی ۰/۱۸ واحد افزایش می‌یابد. هم‌چنین افزایش یک واحدی شاخص امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی منجر به افزایش ۴/۳۶ واحدی شاخص ترکیبی رشد همراه با عدالت اقتصادی می‌شود.

جدول (۴): نتایج تخمین تاثیر تسهیلات بانکی بر رشد همراه با عدالت اقتصادی

متغیر	ضریب	آماره t	احتمال
عرض از مبدا	- ۰/۰۹	- ۰/۵۴	۰/۵۹۰
شاخص ترکیبی امنیت اقتصادی	۴/۳۶	۴/۲۲	۰/۰۰۰
تسهیلات نظام بانکی	۰/۱۸	۴/۲۰	۰/۰۰۰
R^2 = ۰/۴۷			

منبع: یافته‌های تحقیق

دلیل ارتباط مستقیم تسهیلات بانکی با شاخص رشد همراه با عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی را در نکات زیر می‌توان یافت. رابطه بین تسهیلات بانکی و ضریب جینی منفی است (علیقلی[1] (۱۳۹۶)، طبقچی‌اکبری و همکاران[2] (۱۳۹۶) و (پیرائی و بلیغ[3] (۱۳۹۴)). با افزایش تسهیلات بانکی و در نتیجه کاهش ضریب جینی، شاخص رفاه آمارتیا سن افزایش یافته و به تبع آن شاخص ترکیبی رشد همراه با عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی افزایش می‌یابد.

[1] Aligholi (2017)
[2] Tabaghchi Akbari et al. (2017)
[3] Piraei & Baligh (2015)

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

بر پایه مطالعات تجربی هم‌چون؛ عزیزی و مهرابی بشرآبادی[1] (۱۳۹۳)، رودری و همکاران[2] (۱۳۹۹)، طاهرپور و همکاران[3] (۱۳۹۷) و فتحی آقابابا[4] (۱۳۹۹) تاثیر مثبت تسهیلات بانکی بر تولید و رشد اقتصادی اثبات شده است. از این رو، با افزایش تسهیلات بانکی و در پی آن تولید و رشد اقتصادی، شاهد افزایش مولفه رشد اقتصادی و همچنین شاخص رفاه خواهیم بود که در نتیجه شاخص ترکیبی رشد همراه با عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی افزایش می‌یابد.

۴-۴- تاثیر شاخص‌های امنیت و رشد همراه با عدالت اقتصادی بر تسهیلات بانکی

بر اساس نتایج جدول (۵)، با افزایش یک واحدی شاخص ترکیبی رشد همراه با عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی و شاخص قیمت مصرف‌کننده، تسهیلات بانکی به ترتیب به میزانِ ۰/۹۹ و ۳/۱۸ واحد افزایش اما با افزایش یک واحدی شاخص امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی، به میزان ۶/۳۰ واحد از حجم تسهیلات بانکی کاسته می‌شود.

جدول (۵): نتایج تخمین تاثیر امنیت و رشد همراه با عدالت اقتصادی بر تسهیلات بانکی

متغیر	ضریب	آماره t	احتمال
عرض از مبدا	- ۰/۳۹	- ۲/۸۱	۰/۰۰۶
شاخص قیمت مصرف‌کننده	۳/۱۸	۱۵/۸۴	۰/۰۰۰
شاخص ترکیبی امنیت اقتصادی	- ۶/۳۰	- ۴/۴۸	۰/۰۰۰
شاخص ترکیبی رشد همراه با عدالت اقتصادی	۰/۹۹	۴/۰۷	۰/۰۰۰
R^2 = ۰/۹۴			

منبع: یافته‌های تحقیق

با افزایش تورم، ضریب جینی افزایش می‌یابد (طبقچی اکبری و همکاران (۱۳۹۶). افزایش ضریب جینی با کاهش شاخص امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی همراه است هم‌چنین همزمان، با کاهش ضریب جینی بر میزان شاخص رفاه و در نتیجه شاخص رشد همراه با عدالت اقتصادی از منظر اسلامی افزوده می‌شود. در نتیجه کاهش امنیت

[1] Azizi & Mehrabi Boshrabi (2014)
[2] Roudari et al. (2020)
[3] Taher Pour et al. (2018)
[4] Fathi Aghababa (2020)

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

اقتصادیِ ناشی از افزایش ضریب جینی از کانال افزایش شاخص رشد همراه با عدالت اقتصادی، منجر به افزایش حجم تسهیلات بانکی می‌شود. بنابراین با کاهش شاخص امنیت اقتصادی بر میزان تسهیلات بانکی افزوده می‌شود.

۵- نتیجه‌گیری

برای رسیدن به اهداف اقتصادی اسلام یعنی امنیت، عدالت و رشد اقتصادی و در یک کلام رفاه اقتصادی، باید نظام بانکی که یکی از زیرنظام‌های نظام اقتصاد اسلامی است نیز، همراستا با سایر زیرنظام‌ها در جهت رسیدن به این اهداف عمل کند. در این تحقیق تاثیر تسهیلات نظام بانکی بر شاخص امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی، شاخص رشد همراه با عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی در طی دوره زمانی ۱۳۶۴ تا ۱۳۹۷ با استفاده از روش معادلات همزمان در اقتصاد ایران بررسی شد.

نتایج تحقیق حاکی از آن است که، با افزایش تسهیلات نظام بانکی، شاخص امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی کاهش می یابد. هم‌چنین با افزایش تسهیلات نظام بانکی، شاخص رشد همراه با عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی افزایش می یابد.

با توجه به رابطه مستقیم تسهیلات نظام بانکی با رشد همراه با عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی و رابطه منفی آن با هدف مهم دیگر اقتصاد اسلامی یعنی امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی، برای دستیابی همزمان به این دو هدف در اقتصاد ایران باید بازنگری در نحوه تخصیص تسهیلات نظام بانکی در دستور کار سیاست‌گذاران پولی و بانکی کشور قرار گیرد که در این صورت می‌توان انتظار رشد همراه با عدالت اقتصادی بالاتری از وضعیت کنونی را داشت.

نکته مهم دیگر این است که بر اساس نتایج، یک رابطه دو طرفه مستقیم بین امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی با رشد همراه با عدالت با رویکردی اسلامی وجود دارد. بنابراین باید همزمان بهبود هر دو شاخص مد نظر قرار گیرد.

تضاد منافع

نویسندگان نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارند.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

فهرست منابع

۱- اخباری، محمد و قلی‌زاده، رقیه (۱۳۹۴). ثبات اقتصاد کلان در رویکرد اقتصاد مقاومتی. *فصلنامه روند*، ۲۲(۷۱)، ۷۸-۵۵.

۲- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۹). امنیت؛ ابعاد و سازوکارهای تامین آن در روایات. *حکومت اسلامی*، ۱۵(۲)، ۶۸-۳۴.

۳- پیله فروش، میثم (۱۳۸۵). مقایسه وضعیت عدالت در مناطق روستایی و شهری استان قزوین در سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۷۷. *اندیشه صادق*، ۸(۲)، ۹۰-۵۱.

۴- تاری، فتحاله (۱۳۹۵). تاثیر تسهیلات بانکی در سرمایه‌گذاری بخش‌های صنعت و معدن و کشاورزی. *اقتصاد و تجارت نوین*، ۱۱(۳)، ۷۱-۵۱.

۵- جانی، سیاوش و بادپیما، حسین (۱۳۹۹). بررسی تاثیر تسهیلات بانکی بر سرمایه-گذاری بخش خصوصی به تفکیک عقود مشارکتی و مبادله‌ای. *مطالعات اقتصاد اسلامی*، ۱۲(۲)، ۲۶۱-۲۳۳.

۶- جهانیان، ناصر (۱۳۹۱). تعریف و جایگاه امنیت اقتصادی در اسلام. *اقتصاد و بانکداری اسلامی*، ۱(۱)، ۲۰۲-۱۸۳.

۷- شاه‌طهماسبی، اسماعیل، جوادیان، مجید و نیکبخت، محمدجواد (۱۳۹۱). بررسی نقش اعطای تسهیلات به بنگاه‌های کوچک و متوسط صنعتی در ایجاد اشتغال (مورد مطالعه: کارگاه‌های صنعتی شهر تهران). *علوم اقتصادی*، ۶(۴)، ۵۶-۳۱.

۸- ضیایی بیگدلی، محمدتقی و کشاورزیان پیوستی، اکبر (۱۳۸۵). نقش تسهیلات بانکی در سرمایه‌گذاری خصوصی ایران. *پژوهشنامه اقتصادی*، ۶(۲)، ۲۶۴-۲۲۹.

۹- طاهر پور، جواد، محمدی، تیمور و فردی، رضا (۱۳۹۷). نقش توزیع تسهیلات اعطایی بانک‌ها در رشد اقتصادی ایران. *پژوهشنامه اقتصادی*، ۱۸(۲)، ۱۶۲-۱۳۳.

۱۰- عیوضلو، حسین (۱۳۸۶). *شاخص‌های عدالت اقتصادی*. تهران، انتشارات مجمع تشخیص مصلحت نظام.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

۱۱- کریمی تکانلو، زهرا (۱۳۹۲). بررسی تاثیر تسهیلات اعطایی به بنگاه‌های کوچک و متوسط زودبازده بر کارآفرینی و اشتغال‌زایی بخش تعاون طی دوره (۱۳۸۹-۱۳۸۴). *پژوهش‌های اقتصاد کاربردی*، ۱(۲)، ۱۲۴-۱۰۷.

۱۲- متفکرآزاد، محمدعلی، صادقی، سیدکمال، اسدزاده، احمد و آقاجانی، حبیب (۱۳۹۳). نقش دولت اسلامی در تحقق استقلال اقتصادی در سه دهه اخیر. *اقتصاد اسلامی*، ۱۳(۳)، ۳۳-۵.

۱۳- محمدقلی پور تپه، امید، متفکر آزاد، محمدعلی، محمد زاده، پرویز، و آقاجانی، حبیب (۱۴۰۰). معرفی و محاسبه شاخص ترکیبی امنیت اقتصادی با رویکردی اسلامی در ایران. *جستارهای اقتصادی*، ۱۸(۲)، (در دست چاپ).

۱۴- میرمعزی، سیدحسین (۱۳۸۸). *نظام اقتصادی اسلام: دفتر دوم: اهداف و انگیزه‌ها*. تهران: انتشارات کانون اندیشه جوان.

۱۵- نگین‌تاجی، زریر و امیدی‌کیا، مهدی (۱۳۹۲). اثر تسهیلات بانکی بر متغیرهای کلان بخش کشاورزی. *مدلسازی اقتصادی*، ۷(۴)، ۸۷-۷۱.

۱۶- واعظ، محمد و قنبری، عبداله (۱۳۸۷). *نقش نظام بانکی در ایجاد یا کنترل تورم با تاکید بر اثر اعتبارات و تسهیلات سیستم بانکی*. نوزدهمین همایش بانکداری اسلامی، تهران.

۱۷- یوسفی، احمدعلی (۱۳۸۷). *اهداف اقتصادی حکومت اسلامی*. حکومت اسلامی، ۱۳(۴) ، ۳۱-۶۶.

۱۸- یوسفی، احمدعلی (۱۳۸۴). عدالت اقتصادی. *اقتصاد اسلامی*، ۵(۱)، ۱۱۲-۹۵.

۱۹- یوسفی، احمدعلی (۱۳۸۴). عدالت اقتصادی از دیدگاه اسلام با اشاره موردی به نظام سرمایه‌داری لیبرال. *کتاب نقد*، ۱۰(۴)، ۱۲۰-۷۵.

1- Awad, I. M., & Al Karaki, M. S. (2019). The impact of bank lending on Palestine economic growth: an econometric analysis of time series data. *Financial Innovation*, *5*(1), 1-21.

2- Boroumand, Sh. (2008). *Economic security in Iran and some selected countries (comparative study)*. Office of Economic Studies, Parliamentary Research Center (In Persian)

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

3- Bossert, W., & D'Ambrosio, C. (2009). Measuring Economic Insecurity Working Papers, 111. *ECINEQ, Society for the Study of Economic Inequality*.

4- Encyclopedia of the Holy Quran. (2017). Translation and points of verse 61 of surah Hood. verse-61-of-Surah Hood. (In Persian).

5- Eyvazlou, H. (2007). *Economic justice indexes*. Tehran, The Expediency Discernment Council (In Persian).

6- Fabricius, M. M. (1998). *The Impact of Economic Securityon Bank Deposits and Investment*. International Monetary Fund.

7- Gorji, I., & Hashemian, M. (2007). Comparative analysis of economic security components in Iran. *Strategic Studies*, 8(2), 78-55 (In Persian).

8- Hacker, J. S., Huber, G. A., Rehm, P., Schlesinger, M., & Valletta, R. (2010). Economic security at risk. *The Rockefeller Foundation*.

9- Hashemian, E. M., & Gorji, E. (2007). Application of economic security index in explaining geoeconomic developments in the process of globalization. *Geopolitics*, 3(1), 50-74 (In Persian).

10- Horr-e-Ameli, M. H. (1409 AH). Wasa'il al-shi'ah. Ahlol-Bayt (Alihem al-Salam) Institute, Qom, First Edition (In Persian).

11- Hosseini, F. (2017). *Technical and economic mobility in Iranian industries as one of the goals of Islamic economics studied: Companies listed on the Tehran stock exchange.* Master Thesis, Shiraz University (In Persian).

12- International Labor Organization (2004). Economic security for a better world. Available at: http://www.social-protection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action?ressource.ressourceId=8670

13- International Quran News Agency (IQNA). (2016). Economic security; From the conditions of the realization of the Islamic economic system. Available at: https://lorestan.iqna.ir/fa/news/3548215 (In Persian).

14- Iranian Islamic Progress Model Website. (2017). National production; the key to achieving economic progress with an Islamic-Iranian approach. *Iranian Islamic development model*, 2(3), 178-139 (In Persian).

15- Islamic Consultative Assembly Research Center. (1998). Short study on monetary theories, consumption and production in Islamic economics. Report Code 2403481. (In Persian)

16- Jahanian, N. (2012). Definition and position of economic security in Islam. *Islamic Economics and Banking*, 1(1), 2012, 202-183 (In Persian).

17- Jani, S., & Badpeima, H. (2020). Analyzing banking facilities effect on private investment in the form of exchange and partnership contracts.

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

Islamic Economics Studies Bi-quarterly Journal, 12(2), 233-261 (In Persian).

18- Kerimkulova, D., Nazekova, M., Sovetbekova, A., Muravskyi, O., & Krasovska, G. (2021). Assessment of the impact of bank lending on business entities' performance using structural equation modeling. *Banks and Bank Systems*, 68-77..

19- Mir Moezzi, S. H. (2009). *The economic system of Islam: The second book: Goals and motivations*. Young Thought Center, Second Edition (In Persian)

20- Mohammadgholi Pour Tappeh, O., Motafakker Azad, M. A., Mohammad Zadeh, P., & Aghajani, H. (2021). Introducing and calculating the combined index of economic security from Islamic perspective in Iran. Journal of Iran's Economic Essays, 36(2) (In Persian).

21- Negintaji, Z., & Omidi kia, M. (2014). The effect of banking facilities on macroeconomic variables of agriculture. *Economical Modeling*, 7(4), 71-87 (In Persian).

22- Osberg, L. (1998). Economic insecurity (SPRC Discussion Paper, no. 88, Social Policy Research Centre). *University of New South Wales, Sydney, Australia*.

23- Osberg, L., & Sharpe, A. (2014). Measuring economic insecurity in rich and poor nations. *Review of Income and Wealth*, *60*, S53-S76.

24- Osberg, L., & Sharpe, A. (2002). An index of economic well–being for selected OECD countries. *Review of Income and Wealth*, *48*(3), 291-316.

25- Piotrowska, M. (2014). *Modeling of household economic security* (No. 7113). EcoMod.

26- Romaguera-de-la-Cruz, M. (2020). Measuring economic insecurity using a counting approach. An application to three EU countries. *Review of Income and Wealth*, *66*(3), 558-583.

27- Tahir, S. H., Shehzadi, I. Q. R. A., Ali, I., & Ullah, M. R. (2015). Impact of bank lending on economics growth in Pakistan: an empirical study of lending to private sector. *American Journal of Industrial and Business Management*, *5*(08), 565.

28- Tsenkov, Y. (2020). Model for economic security assessment. *European Journal of Marketing and Economics*, 3(1), 6-11.

29- Vaez, M., & Ghanbari, A. (2008). *The role of the banking system in creating or controlling inflation with emphasis on the effect of credit and facilities of the banking system*. Tehran, 19th Islamic Banking Conference (In Persian).

Archive of SID.ir

Archive of SID.ir

30- Vaithilingam, S., Guru, B. K., & Shanmugam, B. (2003). Bank lending and economic growth in Malaysia. *Journal of Asia-Pacific Business*, *5*(1), 51-69.

31- Yazdi, S. M. (1406 AH). *Rules of jurisprudence*. Islamic Sciences Publishing Center, Volume 1, Twelfth Edition, Tehran (In Persian).

32- Yousefi, A. A. (2008). Economic objectives of the Islamic government. *Islamic Government*, 13(4), 44 (In Persian).

33- Yousefi, A. A. (2005). Economic justice from the Islamic perspective with a case study of the liberal capitalist system. Critique Book, 10(4), 120-75. (In Persian)

34- Karimi Takanlou, Z. (2013). The impact of credits for small and medium size enterprises on co-operative sector entrepreneurship and job creation during the period 2005 to 2010. *Quarterly Journal of Applied Theories of Economics*, 1(2), 107-124 (In Persian).

Archive of SID.ir